

uiteraard de vraag in welke mate de geactualiseerde katholieke leer door de bevolking geassimileerd werd. Op deze vraag geeft Therry voor het decanaat Roeselare een onvolledig antwoord. Sprekende communicantencijfers en massaal bijwonen van de mis op zondag zeggen wel veel, maar lang niet alles. Hoe groot was de impact van regelmatig catechismusonderricht op de effectieve leerkennis van de gewone man? Dat de kerk van toen af de totaliteit van het dagelijks leven wilde vatten is een belangwekkende vaststelling, maar graag hoorden we wat meer over de concrete resultaten van dit streven. Afwijkend gedrag zoals het krijgen van onechte kinderen, criminaliteit, drankgebruik, hekserij, enz. geven ons nuttige aanwijzingen omtrent de mogelijke impact van de katholieke hervorming op het dagelijks leven. Was het niet mogelijk geweest om bijvoorbeeld via parochieregisters en vonnissenregisters op dit vlak enig onderzoek te verrichten? Ondanks enkele kritische overwegingen kan deze bijdrage van M. Therry toch als zeer waardevol geapprecieerd worden en men kan alleen maar hopen dat nog meer gelijksoortige studies het beeld van die katholieke hervorming in de zeventiende en de achttiende eeuw zullen komen aanvullen.

J. van de Wiele

R. Dekker, *Holland in beroering. Oproeren in de 17de en 18de eeuw* (Baarn: Ambo, 1982, 199 blz., ISBN 90 263 0542 7).

In vergelijking met Frankrijk en Engeland noemen historici de Republiek in de zeventiende en achttiende eeuw gewoonlijk een oase van rust. Behalve in crisisjaren als 1672 en 1747 lieten brede en smalle burgerij het regeren aan de regenten over en schikte de gemene man zich in zijn toch lang niet altijd gemakkelijk lot. Is dit beeld juist of weerspiegelt het alleen maar dat we van de opstandigheid van de bevolking tijdens de Republiek nauwelijks iets weten?

De schrijver van het hier te bespreken boek (tevens proefschrift GU Amsterdam), dat door omstandigheden die niet waren te voorzien te lang in de la heeft gelegen, is de laatste mening toegedaan. Aan incidentele oproeren, zo meent hij, mag aandacht zijn besteed, onderzoek naar sociaal protest op langere termijn is nooit verricht. *Holland in beroering* beoogt een, in de eerste plaats inventariserend onderzoek te zijn, dat de lacune kan opvullen.

Na een theoretische inleiding volgt een overzicht van de oproeren in Holland, waarna op een aantal aspecten wordt ingegaan. Een oproer wordt gedefinieerd als een gewelddadige verstoring van de openbare orde door een groep van minstens twintig mensen, die langer dan een halve dag, maar niet langer dan twee weken achtereen duurt. De oproeren kunnen onderscheiden worden in voedseloproeren, belastingoproeren, godsdienstoproeren en politieke oproeren. Vrouwen en jongens blijken een grote rol te hebben gespeeld. Zij waren gemakkelijk in beweging te brengen en oproermakers lieten hen graag de kastanjes uit het vuur halen, omdat de overheid tegen vrouwen en kinderen niet al te streng placht op te treden. De schrijver bespreekt vervolgens de gang van zaken tijdens een oproer, de reactie van de overheid en het mogelijke verband tussen oproeren, de economische conjunctuur en de sociale verhoudingen.

Oproer was in Holland een stedelijke aangelegenheid, concludeert de auteur, boeren-

oproeren kwamen er nagenoeg niet voor. In vergelijking met oproeren in Frankrijk waren de Hollandse ordeverstoringen minder gewelddadig. Belastingoproeren waren talrijk in de zeventiende eeuw, maar verdwenen na het midden van de achttiende eeuw. Voedseloproeren kwamen voornamelijk in de eerste helft van de achttiende eeuw voor.

Om de opstandigheid in Holland op het spoor te komen, ging de schrijver uit van twee achttiende-eeuwse boeken waarin een overzicht voorkomt van Nederlandse oproeren: *Het ontroerd Holland* (1749?) en *De beroerten in de Vereenigde Nederlanden* (1787). Daarnaast raadpleegde hij ondermeer de maandelijks nieuwsoverzichten die sinds het midden van de zeventiende eeuw verschenen. Deels werkend via aanwezige indices zocht de auteur naar de neerslag van oproeren in de Hollandse archieven. Maar of op deze wijze alle oproeren boven water zijn gebracht wordt door de onderzoeker terecht betwijfeld.

Zo kwamen bijvoorbeeld in mei 1659 boeren in het Gooi in beweging, toen in de stad Naarden een pachtersoproer was uitgebroken. Ze kwamen, zegt de bekende Van der Goes (Werken Historisch Genootschap, 3de serie, nr. 10 (1899) 13) 'in vrij goeden getaele, en maeckten haer meester door het getal, cregen de pachter en slougen hem crepel en lam, hoewel geseyt wert dat soude gesturven syn'. Dit boerenoproer wordt noch in de opsomming van de belastingoproeren (28-29), noch in de bespreking van het oproer te Naarden (31-32) genoemd. In de slotbeschouwing wordt expliciet van 'de afwezigheid van boerenoproeren' gesproken (143).

In de wel besproken oproeren wordt, vaak door de zeer compacte behandeling, niet overal recht gedaan aan het complexe karakter van het gebeuren. Ook hiervan een voorbeeld. In de categorie politieke oproeren (41) wordt in één regel een Gorkums oproer uit 1655 vermeld met de toevoeging dat het uit een zuiver plaatselijke twist was ontstaan. Uit de bijbehorende voetnoot blijkt de zinsnede te slaan op de plundering van het huis van de regent A. van der Kolk. Nu was deze Arend van der Kolk jarenlang ontvanger van de gemene middelen. Is dat niet een gegeven dat op z'n minst genoemd had mogen worden?

Ook als later in het boek deze Gorkumse plundering nog eens ter sprake wordt gebracht (75) blijft het aspect buiten beschouwing. De geschiedenis dient dan om er de 'komplottheorie' die wil dat oproeren nogal eens geleid werden door hoge heren, mee te bestrijden. In Gorkum zou schepen De Lange de kwade genius zijn geweest, maar volgens Dekker weten we daar niets van. H. F. de Wit die het oproer in zijn boek *Gorcums heren* (Gorinchem, 1981) uitvoerig beschreef, komt tot een andere conclusie. Hij noemt De Lange heel pertinent 'een der aanstichters en deelnemers...' (10).

Veel politieke oproeren waren orangistisch. De schrijver heeft de indruk dat het orangisme 'nooit meer was dan een vaag verlangen door een monarch geregeerd te worden'. Hij is de enige Nederlandse historicus niet die dat meent. De indruk lijkt me niettemin onjuist. Men behoeft er zeventiende-eeuwse orangisten als Maximiliaan Teellinck (*Vrijmoedige aenspraeck aen Syne Hoogheyde de heere prince van Oraenjen*, 1650/1672) en Abraham van de Velde (*De wonderen des Allerhoogsten* (2de dr.; 1674)) maar op na te slaan om te zien dat bij hen van een welomschreven overtuigings sprake was. Teellinck formuleerde het 'orangistisch partijprogramma' in zeven maximen; bij Van de Velde zijn dezelfde grondstellingen terug te vinden. Dat deze gereformeerde traditie ook in de achttiende eeuw nog leefde, kan men lezen in de recente dissertatie van C. Huisman, *Neerlands Israël* (Dordrecht, 1983).

Wie twee eeuwen in nog geen tweehonderd bladzijden behandelt, moet kort zijn. Een enkele keer heeft die beknoptheid tot onnauwkeurigheid geleid. De regenten hadden niet het benoemingsrecht van de predikanten in de hervormde kerk (70-71), maar zij konden daarop veel invloed uitoefenen dankzij het approbatierecht dat goedkeuring van een door de kerkeraad uit te brengen beroep inhield. Een merkwaaardige verschrijving komt op bladzijde 98 voor, waar in regel 5 voor 'het Spaanse leger', 'het Staatse leger' gelezen zal moeten worden.

Holland in beroering biedt de lezer al met al een boeiende exploratie van een nog weinig betreden gebied. Het onderzoek naar tweehonderd jaar opstandigheid in Holland toont aan, dat het gewest geen oase van sociale rust is geweest. Uitputtend en definitief lijkt mij de studie niet, maar dat mocht van deze ontdekkingsreis in dit omvangrijke terra incognita ook niet worden verwacht.

G. Groenhuis

H. A. van Foreest en R. E. J. Weber, met medewerking van J. F. van Dulm MWO en J. A. van der Kooij, *De Vierdaagse Zeeslag 11-14 juni 1666* (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van wetenschappen, afdeling letterkunde, nieuwe reeks CXXVI, Werken uitgegeven door de commissie voor zee-geschiedenis XVI; Amsterdam: Noord-Hollandsche uitgeversmaatschappij, 1984, 222 blz., f85,- (exclusief btw), ISBN 0 4448 5598 X).

Marinegeschiedenis is in recente tijden al evenzeer in thematische stroomversnelingen terecht gekomen als welke andere tak of twijg ook van het algemeen historisch gebeuren. Sociale verhoudingen en organisatorische/administratieve ontwikkelingen aan de ene kant en de betekenis van marine-opbouw en -optreden voor de buitenlandse politiek en de uitbreiding en handhaving van de macht der westerse landen in de rest van de wereld aan de andere kant hebben geheel nieuwe taakbeschrijvingen en vraagstellingen opgeleverd dan de zeeheld-cum-zeeslag benadering van weleer. Het is dan ook in zekere zin een verrassing als de meest recente uitgave van de commissie zee-geschiedenis van de KNA W deze studie over de Vierdaagse Zeeslag te zien verschijnen. Zonder twijfel was dit één van de meest spectaculaire zeeslagen uit de geschiedenis en tevens het toneel van Michiel de Ruyters eerste, zij het in het heetst van de strijd kort onderbroken, oppercommando over de oorlogsvloot van de Republiek. Ondanks de uitgebreide literatuur over de Gouden Eeuw en de daaraan onverbrekkelijk verbonden marinepolitiek en zeeoorlogen lijkt mij, dat in veel opzichten nog nieuwe grond gebroken kan worden, al is het alleen maar omdat de betreffende geschiedschrijving vrijwel uitsluitend vanuit een puur nationale optiek bezien is, waardoor het lang niet altijd mogelijk is geweest een gebalanceerd oordeel te bereiken. De voordelen van een vergelijkende beschouwing van buitenaf kunnen niet beter worden aangetoond dan door lezing van Charles Boxers beste werken, waaronder zich zowel een studie over de Vierdaagse Zeeslag als een biografie van De Ruyter bevinden.

De bijzondere bijdrage, die dit boek beoogt te brengen is drievoudig: een gedetailleerde reconstructie van de Vierdaagse Zeeslag zoals die tot nu toe niet bestond; een studie van de penschilderingen van Willem van de Velde de Oude als historische bron; en tenslotte, als voornaamste punt, 'een onderzoek naar de zeetactiek in de tijd